

містяться у вироку, зокрема й про винуватість особи, набувають обов'язкового характеру, підлягають безумовному виконанню, оскільки, згідно з ч. 1 ст. 533 КПК України, «вирок або ухвала суду, які набрали законної сили, обов'язкові для осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також для усіх фізичних та юридичних осіб, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх службових осіб, і підлягають виконанню на всій території України».

Висновки. Ураховуючи вищевикладене, можемо зазначити, що законний порядок доведення винуватості не обмежується лише стадією судового провадження, як про це зазначено в міжнародних правових актах, оскільки дія відповідної засади поширюється й на стадію досудового розслідування, звідки вона починається.

Законний порядок доведення винуватості полягає в доведенні винуватості за допомогою допустимих доказів належними суб'єктами з обов'язковим дотриманням правил підслідності кримінального провадження, територіальної й інстанційної підсудності й установлення винуватості обвинувальним вирокком суду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мартынич Е.Г. Презумпция невиновности и гарантия ее осуществления / Е.Г. Мартынич. – Кишинев, 1989. – 187 с.
2. Осауленко О.А. Реализация принципа презумпции невиновности у досудових стадіях кримінального процесу : дис. ...

канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О.А. Осауленко. – К., 2006. – 254 с.

3. Крижанівський В.В. Принцип презумпції невинуватості у кримінальному процесі (кримінально-правове дослідження) : [монографія] / В.В. Крижанівський. – К. : ВГЛ «Обрії», 2009. – 164 с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

5. Вапнярчук В. Сутність категорії «тягар доказування» у кримінальному провадженні України / В. Вапнярчук // Вісник національної академії правових наук України. – 2014. – № 2 (77). – С. 145–155.

6. Погрібний С.О. Юридичні обов'язки та їх виконання в механізмі правового регулювання договірних цивільних відносин / С.О. Погрібний // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – № 42. – С. 202–207.

7. Гриненко А.В. Принцип презумпції невинуватості и его реализация в досудебном уголовном процессе / А.В. Гриненко, Г.К. Кожевников, С.Ф. Шумилин. – Х. : Консум, 1997. – 97 с.

8. Кримінальний процес : [підручник] / за заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 544 с.

9. Патик А.А. Підслідність злочинів на досудовому розслідуванні за новим кримінальним процесуальним кодексом України / А.А. Патик // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2014. – № 2. – С. 155–164.

10. Фаринник В.І. Особливості формування доказів та доказування в кримінальному судочинстві України / В.І. Фаринник. – Х. : Фактор, 2013. – 96 с.

11. Король В.В. Поняття та класифікація підсудності в кримінальному процесі: концептуальні основи / В.В. Король, В.Д. Юрчишин // Вісник Запорізького національного університету. – 2015. – № 1 (II). – С. 196–202.

УДК 343.977

ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНО-ЗНАЧУЩИХ ОЗНАК ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ТЕРОРІСТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Хаваліц О.В., здобувач
кафедри кримінального права і процесу
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті розглядаються питання виявлення й розслідування злочинів терористичного характеру. Виділено ознаки злочинів терористичного характеру з позиції вирішення криміналістичних завдань для встановлення обставин кримінального правопорушення. Розкрито закономірні процеси формування та розвитку причинно-наслідкової обумовленості події злочину, що визначають ефективні методи, способи пошуково-пізнавальної діяльності суб'єктів доказування під час встановлення факту вчинення тероризму.

Ключові слова: тероризм, злочини терористичного характеру, криміналістична характеристика, особа злочинця, розслідування.

В статье рассматриваются вопросы выявления и расследования преступлений террористического характера. Выделены признаки преступлений террористического характера с позиции решения криминалистических задач для установления обстоятельств уголовного правонарушения. Раскрыты закономерные процессы формирования и развития причинно-следственной обусловленности события преступления, определяющие методы, способы поисково-познавательной деятельности субъектов доказывания при установлении факта совершения терроризма.

Ключевые слова: терроризм, преступления террористического характера, криминалистическая характеристика, личность преступника, расследование.

Navalits O.V. USE CRIMINALISTICAL EVIDENCES AT DETECTION AND INVESTIGATION OF CRIMES OF A TERRORIST NATURE

The article deals with the detection and investigation of crimes of a terrorist nature. Highlighted features of crimes of a terrorist nature of the position solution forensic tasks to establish the circumstances of the criminal offense. Reveals the natural process of formation and development of causal conditionality crime, determining effective methods, methods of search and learning of the subjects of proof in establishing the fact of committing terrorism.

Key words: terrorism, crimes of a terrorist nature, criminological characteristics, individual criminal, investigation.

Постановка проблеми. Проблема забезпечення миру й міжнародної безпеки сьогодні є надзвичайно актуальною для України. Події на Сході України свідчать про різке збільшення загрози тероризму та вимагають мобілізації сил і засобів на всіх рівнях із метою виявлення, розслідування й протидії цьому вкрай небезпечному явищу, яке становить значну загрозу для держави та нації. Так, лише за половину 2015 р., згідно з даними Служби безпеки України, заведено 21 особу за вчинення терористичних актів, 53 громадяни Російської Федерації притягнуті до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів різної категорії, 6 із яких підозрюються в шпionaжі [1].

Законом України «Про боротьбу з тероризмом» визначається, що тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій із метою досягнення злочинних цілей [2].

Злочини терористичного характеру характеризуються низкою особливостей, що мають криміналістично важливе значення. Це дає змогу виділити їх у самостійну групу для розробки окремої криміналістичної методики розслідування.

Стан наукового дослідження. Проблеми розслідування злочинів терористичного характеру та їх криміналістичної характеристики досліджувалися такими вченими, як Ю.М. Антонян, Р.С. Белкін, В.К. Гавло, Н.Ф. Жогін, А.В. Іщенко, Ю.Ф. Кваша, В.Г. Лукашевич, Г.М. Мінковський, А.М. Строгович, Ф.Н. Фаткуллін, С.А. Шейфер та інші. Наукові здобутки зазначених авторів, безумовно, сприятимуть з'ясуванню криміналістично значущих ознак під час виявлення й розслідування злочинів терористичного характеру, що саме обумовлює актуальність дослідження.

Метою статті є розгляд шляхів використання криміналістично значущих ознак під час виявлення та розслідування злочинів терористичного характеру.

Виклад основного матеріалу. Виявлення, розслідування й розкриття злочинів терористичного характеру обумовлюється дослідженням криміналістично значущих ознак, які визначають механізм злочинної діяльності умовами та обставинами події злочину. Встановлення події злочину обумовлюється закономірними процесами проявів взаємодіючих об'єктів, предметів, явищ, суб'єктів, що розкривають причинно-наслідкові відносини в механізмі злочинної діяльності.

Причинно-наслідкова обумовленість події злочину визначається об'єктивно-суб'єктивними чинниками формування та розвитку просторово-часових, суб'єктно-об'єктних, суб'єктно-суб'єктних відносин, що виявляють умови й обставини криміногенного, конфліктного характеру під час встановлення характеру злочинної діяльності.

Отже, встановлення характеру злочинної діяльності вимагає від суб'єктів доказування пізнання характерних проявів певних ознак причинно-наслідкових зв'язків формування й розвитку умов та обставин вчинення, приховування злочину, здійснення протидії, які в систе-

мі складають інформаційну основу для виявлення, розслідування й розкриття злочинів.

Інформаційна база виявлення, розслідування та розкриття злочинів терористичного характеру визначається причинно-наслідковою обумовленістю формування й розвитку детермінуючих чинників спрямованості на вчинення таких злочинів, вибором місця та часу, знарядь і пристосувань для їх вчинення, об'єктом і предметом злочинного посягання, що розкривають типові прояви умов та обставин вчинення терористичних дій.

Для встановлення факту вчинення злочинів терористичного характеру необхідне дослідження ознак, які є носіями інформації про обставини й умови вчинення терористичних дій, що сприяють висуненню версії про механізм вчинення злочину на початковому етапі, визначення методів та способів виявлення, розслідування й розкриття зазначених кримінально протиправних дій. На початковому етапі розслідування вказаних злочинів про факт вчинення кримінально протиправних дій свідчать ознаки, особливості їх вчинення, способи дій, які відображаються в навколишньому середовищі властивостями вибору місця й часу вчинення злочинів, наслідками та результатами, дослідження яких сприяє виявленню суб'єкта злочинної діяльності.

Отже, встановлення факту тероризму обумовлюється дослідженням спрямованості суб'єкта злочинної діяльності, що проявляється в механізмі злочинної діяльності вчинюваними діями, визначенням і вирішенням завдань, вибором і пристосуванням умов та обставин вчинення й приховування злочинів, що складають систему причинно-наслідкових відносин, саме дослідження яких з'ясовує закономірні зв'язки та взаємообумовленість встановлюваних фактичних даних у ході доказування.

Виявлення, розслідування й розкриття злочинів, встановлення характеру злочинної діяльності визначається дослідженням особистісного внеску суб'єкта злочинної діяльності, суб'єктивним ставленням до події злочину. Н.Т. Ведерніков вказує, що в злочинній діяльності суб'єктів проявляються певні групи особистісних властивостей. На цій основі можлива розробка типізації особи злочинців, що обумовлюється відображеною спрямованістю особи у вчиненому злочині [3, с. 75].

Отже, складовою основою криміналістичної інформації є особа злочинця, що визначає спонукально-регулятивні механізми злочинної діяльності терористичного характеру, способи й методи вчинення злочину, приховування злочинів і способи протидії.

Особу злочинця-терориста варто віднести до насильницького типу через застосування насильницьких методів досягнення мети, що відображаються в способах вчинення з використанням вибухових пристроїв, часто супроводжуються захопленням заручників, організацією незаконних збройних формувань. Насильницькі типи особи злочинця характеризуються наявністю таких психологічних особливостей: навколишнє середовище сприймається як постійно вороже; схильність до самоствердження, до перебування в екстремальних ситуаціях, активне ініціюючи їх; прагнення до постійної гіперкомпенсації притаманного почуття неповноцінності; підвищена чутливість до найменших особистісних поразок.

Психологічна характеристика особи терориста свідчить про внутрішні регулятори дій насильницького характеру, що визначають стійкі прояви особистісної активності суб'єкта злочинної діяльності терористичного характеру.

Одним зі спонукальних механізмів вчинення злочинів терористичного характеру є мотив самоствердження, що визначає активність суб'єкта злочинної діяльності під час вчинення злочинних дій. Активність суб'єкта злочинної діяльності терористичного характеру обумовлюється агресивною поведінкою, спрямованою на такі явища: самоствердження завдяки наявності потреби впливати на ситуацію, на поведінку іншої людини, примушуючи її до певних дій; домінування в злочинній організації, формуванні, доводячи свою ідентичність у злочинній групі; інформаційний ефект унаслідок залучення уваги великої кількості людей, засобів масової інформації, справлення враження, впливу на суспільство, на державу, нехтуючи такими загальнолюдськими цінностями, як життя й здоров'я людини.

Зауважимо, що злочини терористичного спрямування характеризуються проявами особистісної домінанті, що відображається в характерних типах відносин суб'єктів злочинної діяльності: прямолінійно-агресивному, незалежно-домінуючому, владно-лідуючому.

Прямолінійно-агресивний тип відносин характеризується проявами непримиренності, жорстокості в засобах вчинення, приховування злочинів, активністю дій, спрямованих на досягнення мети насильницькими методами, через кримінальну потребу в здійсненні злочинних дій. Під час вчинення злочинів терористичного характеру проявляється прямолінійно-агресивний тип відносин, що характеризується спрямованістю суб'єкта злочину на вчинення злочинів унаслідок домінування мотиву агресії. Як стверджує із цього приводу Б.Р. Сембекова, мотив агресії виражається в сприйнятті світу як ворожого середовища, у визнанні насильства як способу дії, у налаштованості на боротьбу, бій, відплату, у прагненні дати відсіч або самому напасти, перешкодити, нашкодити, образити [4, с. 13].

Мотив агресії є визначальною основою особистісної моделі суб'єкта злочинної діяльності терористичного характеру, що виражає дезадаптивну поведінку. Дезадаптивність поведінки суб'єкта злочинної діяльності проявляється в механізмі насильницьких злочинів агресивністю, деспотизмом, самозакоханістю, черствістю, жорстокістю, негативізмом. Джерелом формування й розвитку дезадаптивної поведінки суб'єкта злочинної діяльності терористичного характеру є особистісні конфлікти, які зумовлюють кримінальну потребу у вчиненні терористичних дій.

Отже, визначальною основою злочинної діяльності терористичного характеру є спонукальні механізми особистісних конфліктів, які розкривають конфліктну взаємодію суб'єкта з навколишнім середовищем, визначаючи систему домінуючих відносин у формуванні й розвитку кримінальної події. Особистісні конфлікти проявляються під час вчинення терористичних актів насамперед агресією на рівні установки, спрямованої на заподіяння шкоди, а також у результаті «комплексу неповноцінності особистості», що визначає характер злочинної діяльності як прямолінійно-агресивний тип відносин.

Особистісна модель суб'єкта злочинної діяльності позначається на обставинці вчинення злочину за допомогою зухвалості вчинення дій, що носять відкритий характер, із застосуванням зброї, вибухових речовин, пристроїв; за допомогою факту нападу на охоронювані об'єкти з проникненням у приміщення, сховище, житло із заподіянням шкоди здоров'ю потерпілому, захопленням заручників, вчиненням злочинних дій на відкритій місцевості, у багатолюдних місцях. Тобто особистісна модель суб'єкта злочинної діяльності, демонстрована прямолінійно-агресивним типом відносин, характеризує виконавську роль суб'єкта, який вчинив терористичний акт, визначає суб'єктивні можливості як безпосереднього учасника терористичного акту, так і ступінь організації злочинної групи. Цей тип агресивної поведінки свідчить про глибоку особистісну деформацію, про сформовану в особі стійку установку на агресивну поведінку, постійну готовність завдавати шкоду людям, а також про вкрай низький соціальний самоконтроль особи.

Інший тип агресивної поведінки під час вчинення злочинів терористичного характеру проявляється владно-лідуючим та незалежно-домінуючим характером відносин, визначаючи роль і значення організаторів терористичних актів.

Таким чином, у механізмі злочинної діяльності терористичного характеру проявляється система домінуючих відносин, які відображаються в прямолінійно-агресивному, владно-лідуючому та незалежно-домінуючому типах, розкриваючи особистісну модель суб'єкта злочинної діяльності, яка використовується для висунення версій на початковому етапі виявлення й розслідування злочинів цієї категорії.

Організація терористичної злочинної діяльності включає такі види діяльності:

- розповсюдження матеріалів чи інформації, які закликають до здійснення терористичної діяльності, обґрунтовують або виправдовують необхідність здійснення такої діяльності;
- планування, підготовку, фінансування й реалізацію акту тероризму;
- підбурювання до акту тероризму;
- організацію незаконного воєнізованого формування, злочинного співтовариства (злочинної організації), організованої групи для реалізації акту тероризму або участь у такій структурі;
- вербування, озброєння, навчання й використання терористів;
- інформаційне або інше пособництво в плануванні, підготовці чи реалізації акту тероризму;
- пропаганду ідей тероризму.

Терористична діяльність, її організація обумовлюються політичною мотивацією, яку вважає характерною ознакою тероризму професор Б.Г. Ганчевскі. Він наводить такі умови формування терористичної організації:

- а) доступ до грошей, зброї й вибухових речовин;
- б) військові знання та можливість навчання членів терористичної організації;
- в) надійні укриття, що припускає наявність держав, які підтримують терористів на своїй території та використовують їх із політичною й військовою метою [5].

Отже, життєзабезпечення терористичної діяльності обумовлюється питаннями її організації за сприяння держав, які створюють умови

для формування збройних злочинних організацій грошово-матеріальними «вливаннями» та матеріально-технічними засобами, що забезпечується потоком «брудних» грошей, отриманих злочинним шляхом. Характерні ознаки тероризму називаються також іншими вченими, які виділяють соціально-політичну спрямованість, нелегітимний характер застосування насильства; конспіративний спосіб дій його суб'єктів, необхідних для забезпечення успішного формування й існування самих терористичних структур та їх учасників, а також для підготовки й здійснення конкретних терористичних акцій [6, с. 52].

Мотиваційна спрямованість організації терористичної діяльності визначається спонукальною основою – мотивом досягнення, спрямованим на досягнення таких завдань, як порушення громадської й економічної безпеки, залякування населення або вплив на прийняття органами влади рішень та задоволення в результаті цього своїх неправомірних корисливих та (або) інших інтересів.

Досягнення політичних цілей насильством терористичного характеру є проявом екстремізму, спрямованого на зміну політичного ладу, керівництва країни, порушення територіальної цілісності, нав'язування релігійних і соціальних стандартів, зміну курсу держави, зрив переговорів та інших політичних процесів, провокування конфліктів. Тобто політичний екстремізм як різновид тероризму обумовлюється спонукально-регулятивними механізмами релігійного й національного характеру.

З огляду на цільову спрямованість тероризму основою вчинення злочинів терористичного характеру подекуди є релігійні переконання на рівні фанатизму, що визначаються характером злочинних дій терористів-смертників. Вони використовуються як знаряддя вчинення терористичних актів, «зручні» для застосування в місцях скупчення великої кількості людей, що призводить до численних жертв. Їх також зручно використовувати для приховування організаторів вчинення терористичних актів, полегшується й організація виконання вибуху для досягнення злочинної мети терористичного характеру.

У цій слідчій ситуації під час організації терористичних актів більше уваги приділяється приховуванню виконавців із боку організаторів, якщо використання терористів-смертників спрямовується на вчинення терористичних актів шляхом застосування вибуху. Ці спонукально-регулятивні механізми злочинів терористичного характеру свідчать про ознаки злочинної групи. Ступінь організованості груп обумовлюється наявністю психологічної й функціональної структур, дослідження яких інформує про рольові функції співучасників у вчиненні злочинних дій терористичного характеру.

На наявність злочинної групи терористичного характеру вказують сліди в обстановці вчинення злочинів у вигляді наслідків руйнівного характеру (як матеріального, так і людського), сліди застосування вибухових пристроїв, що інформують про причинно-наслідковий зв'язки події злочину (про ставлення терориста до по-

терпілого, завдану шкоду, про наявність і форму вини, мотив злочину, спосіб його вчинення).

Вчинення терористичного акту шляхом застосування вибухового пристрою свідчить про наявність організації. Для приведення в дію пристрою необхідне вчинення дій, спрямованих на вибір місця закладки вибухового механізму. Також необхідно враховувати часовий відрізок для здійснення вибуху в потрібний момент. Це свідчить про дистанційне керування, для якого необхідний чіткий розрахунок умов та обставин об'єктивно-суб'єктивного характеру. Умови здійснення вибуху, особливо із застосуванням дистанційного керування, свідчать про професійні якості виконавця, його знання, навички, уміння, що дає можливість суб'єктам доказування висувати версії про суб'єкта злочинної діяльності – виконавця-підричника.

У механізмі слідоутворення інформаційною основою є відображення слідів взаємодії матеріальних об'єктів, матеріального об'єкта та суб'єкта, суб'єктів, які в системі вносять зміну в матеріальну обстановку й позначаються на наслідках злочину.

Отже, інформаційна база виявлення, розслідування та розкриття злочинів терористичного характеру розкривається криміналістично значущими ознаками, що визначають причинно-наслідкову обумовленість події злочину, обставини, які підлягають доказуванню. Водночас причинно-наслідкова обумовленість злочинів терористичного характеру, крім використання вибухових пристроїв, супроводжується захопленням заручників, публічними закликами до здійснення терористичної діяльності, організацією незаконних збройних формувань, а також характеризується посяганням на громадську й національну безпеку держав.

Висновки. Таким чином, з'ясування криміналістично значущих ознак під час виявлення та розслідування злочинів терористичного характеру допоможе уповноваженим суб'єктам більш цілеспрямовано здійснювати пошук злочинців і встановлювати обставини злочину, а також здійснювати профілактичні заходи щодо об'єктів імовірного нападу терористів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. С начала года за теракт осудили 21 человека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukranews.com/news/171568.S-nachala-goda-za-terakt-osudili-21-cheloveka---SBU.ru>.
2. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 березня 2003 р. № 639-IV (редакція від 6 червня 2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.
3. Ведерников Н.Т. Личность обвиняемого и подсудимого / Н.Т. Ведерников. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1978. – 174 с.
4. Сембекова Б.Р. Криминалистическое исследование обстоятельств преступления, характеризующих субъективную направленность : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Б.Р. Сембекова. – Караганда, 2007. – 25 с.
5. Ганчевски Б.Г. Терроризм: психологический анализ / Б.Г. Ганчевски. – София : Изд-во Академии МВР, 2010. – 286 с.
6. Карпец И.И. США: новый этап борьбы с терроризмом / И.И. Карпец // Зарубежное военное обозрение. – 1997. – № 12. – С. 52.